

De oorlog, de grens en de herinnering

Citation for published version (APA):

Beckers, B. V. A. (2019). *De oorlog, de grens en de herinnering: herinneringsculturen van de Tweede Wereldoorlog in Roermond en omstreken*. Maastricht University. <https://doi.org/10.26481/dis.20190214bb>

Document status and date:

Published: 01/01/2019

DOI:

[10.26481/dis.20190214bb](https://doi.org/10.26481/dis.20190214bb)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Geschiedenis op de vierkante kilometer

Valorisatieaddendum

Met dit proefschrift ziet een lokaal Roermonds publiek de geschiedenis van de eigen stad en streek voor het eerst beschreven vanuit een herinneringscultureel perspectief. Die lezers zullen mijn verhaal herkennen als belangrijke aanvulling op de nationale geschiedschrijving, waarin de oorlogsgeschiedenissen die zich afspeelden in hun leven in de grensstreek vaak slechts een marginale rol hebben gekregen. Ze speelden tot nu ook nauwelijks een rol in de nationale herdenkingscultuur. De maatschappelijke relevantie van mijn onderzoek is daarmee tweeledig. Het biedt Roermondenaren een nieuwe kijk op het verleden en het herdenken daarvan, waarin nu ook hun eigen verleden meedoet. Daarnaast kan deze studie een instrument zijn in de dynamiek rondom de Limburgse identiteit.

De Tweede Wereldoorlog wordt voortdurend opnieuw bestudeerd, beschreven en bediscussieerd. In monografieën, wetenschappelijke artikelen, geredigeerde bundels, voordrachten op congressen, populaire tijdschriften, dagbladen, jaarboeken, kronieken, bulletins, nieuwsbrieven, huis-aan-huisbladen en op *social media* kennen historici steeds opnieuw betekenis toe aan de oorlogsjaren. De focus ligt daarbij steeds vaker op lokale gebeurtenissen. In die zin is mijn studie deel van een actuele maatschappelijke ontwikkeling. Zowel door beroeps- als door amateurhistorici wordt er geschreven over hoe de oorlog werd beleefd in kleine steden, streken, dorpen, wijken en straten.

De bijdragen van amateurhistorici aan de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog in Roermond en omstreken zijn niet gering. Uren en uren brengen ze door in studiezalen, spitten daar weinig gebruikte archieven door, verkrijgen dankzij hun lokale netwerken toegang tot familiearchieven, leggen Excel- en Acces-bestanden aan (het monnikenwerk van de jaren 1990 en 2000), benutten steeds meer de mogelijkheden van *social media* en publiceren hun onderzoeksresultaten in eigen beheer of in het jaarboek van de plaatselijke heemkundevereniging. Zij doen dit in hun vrije tijd, naast een baan, of na hun pensionering. Hun belangrijkste drijfveer daarbij is het vastleggen van de geschiedenis van de eigen stad of streek. Door het beschrijven van gebeurtenissen die nog niet eerder beschreven zijn, ontginnen zij stukje bij beetje nieuw empirisch terrein. Hun werk heeft groeiende relevantie voor het wetenschappelijk onderzoek.

Met name door de inspanningen van deze lokale historici, waar ik schatplichtig aan ben en waar ik mij sterk mee verbonden voel, zijn Roermondenaren en bewoners van het grensgebied veelal bekend met hoe de Tweede Wereldoorlog ingreep in de levens van de bewoners in dit gebied. Met name de fusillade van 13, ook wel het Verdriet van Roermond genoemd en de Tocht van de 3000 staan voortdurend in de lokale belangstelling. In

december 2018 ging er een eerste toneelstuk over deze episodes in première. En de herdenkingstocht op 30 december brengt nog steeds veel mensen op de been.

Mijn onderzoek biedt voor dit betrokken publiek een nieuwe invalshoek. Mijn boek gaat niet over wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog precies gebeurde in Roermond en omstreken, maar over hoe men daar na afloop, gedurende meer dan zeven decennia, mee is om gegaan. De te onderzoeken periode wordt zo uitgebreid van 1940-1945 tot het heden. Mijn proefschrift laat zien wat het oplevert als wetenschappelijke concepten uit de *memory studies* nu ook worden toegepast op lokale historische onderwerpen. Ook daar zal het bestuderen van de historische opeenvolging van oorlogsherdenkingen en de voortdurende verandering van het perspectief daarin, werken als een *eye-opener*: ook daar zal het inzicht postvatten dat elke terugblik het stempel draagt van het heden, dat we ons verleden voortdurend opnieuw zien, afhankelijk van hedendaagse overtuigingen en preoccupaties, dat dit onvermijdelijk is en dat het herinneringsproces daardoor alleen maar wordt verdiept en verrijkt, vooral wanneer we het beseffen en het kunnen laten doorklinken in maatschappelijke rituelen, toespraken en teksten.

Een vorm van valorisatie van dit project zal daarom zijn dat het de bestaande herdenkingscultuur in het grensgebied voedt, niet alleen aan de Limburgse kant maar ook aan de Duitse zijde. Door het perspectief van de *memory studies* te kiezen – wat herinneren we ons, wat herdenken we en wat niet, en hoe doen we dat – laat ik de Roermondse ook op een nieuwe manier kijken naar de Tocht van de 3000. Niet het onderwerp van een monument – de slachtoffers of een gebeurtenis – is dan het onderzoeksonderwerp, maar het monument zelf, namelijk de totstandkoming daarvan en de omgang ermee door de tijd heen. Ik onderwerp daarom het Roermondse deportatiemonument uit 1953 aan een diepgaande analyse. Het is er één in een reeks van meerdere monumenten en monumentjes, die ik allemaal volg, beschrijf en analyseer, als complexe, betekenisdragende beelden en als onderdeel van het herdenkingsproces, van een *performance* van het beeld. Op die manier tracht ik te laten zien dat actief herdenken monumenten tot leven brengt, ze transformeert van dode steen, waar men aan voorbijloopt, tot onderdeel van een levende, ademende stad. Een maatschappelijk belang van dit project is dan ook dat ik het in monumenten verbeelde Roermond tracht terug te geven aan zijn bewoners. Ik help de bewoners kritisch te reflecteren op hun monumenten, opdat ze hun kracht en hun betekenis niet verliezen. Het contact met de geschiedenis en de reflectie daarop hoeft niet alleen plaats te vinden op schrift. Ik probeer de materiële dimensie ervan te accentueren en te benutten. Op die manier komt de geschiedenis dichterbij. Leven alsof slechts het heden bestaat beschouw ik als een culturele verarming. Daar wil ik met mijn studie een tegenwicht tegen bieden.

Dit onderzoek kan iets bijdragen aan Limburgse identiteitsvorming en mogelijk een ‘emancipatoire’ werking hebben. Gouverneur Theo Bovens staat bekend om zijn uitspraak ‘Door Limburg wordt Nederland groter.’ Het werd, onder andere, de titel van

het zogenaamde Limburgs aanbod aan het kabinet in april 2018. De uitspraak smaakt naar Limburg-marketing, maar is, bekeken vanuit mijn onderzoek, zeker niet onwaar. Baseerden we onze beeldvorming rondom het herdenken van de oorlog enkel op ontwikkelingen in het westen van het land en de grote steden, dan was ons beeld niet volledig. Nemen we de periferie erbij, in dit geval het grensgebied, dan wordt dat beeld completer. In analogie op Bovens' stokpaardje, zou ik willen stellen: 'Door bestudering van historische processen in Limburg, wordt onze kennis van de Nederlandse geschiedenis groter.' Dat betekent dat Limburg wel degelijk meetelt en niet enkel een wormvormig aanhangsel van ons land is. Tijdens de avond 'Het Geluk/Gelijk van Limburg' in de Stadsschouwburg Amsterdam in januari 2017 bespraken initiatiefnemers en presentatoren Marcia Luiten en Petra Stienen (een Roermondse!) het Calimero-effect – 'Jij bent groot en ik ben klein en dat is niet eerlijk' – waar Limburg geregeld last van lijkt te hebben. Limburgers voelen zich vaak 'kleiner' dan andere Nederlanders en zo niet dan staan andere Nederlanders wel klaar om Limburgers zich klein te laten voelen. Dit verhaal over de Midden-Limburgse stad Roermond, voorziet Calimero van een weerwoord. De herinneringscultuur van de Tweede Wereldoorlog in Roermond en omstreken loopt niet achter of voor op die in het centrum, maar is anders van karakter – vandaar mijn nadruk op de *Arbeitseinsatz* en grensoverschrijdende contacten – en biedt daarmee een waardevolle aanvulling op het nationale vertoog. Dit draagt bij tot regionaal zelfrespect.

Ik heb ernaar gestreefd een leesbaar, toegankelijk boek te schrijven met het oog op een groter publiek dan alleen dat van mede-historici, opdat mijn studie ook als proefschrift al een maatschappelijk effect kan sorteren. Daarom koos ik voor *oral history* als methode om de levens van een aantal concrete personen, wier bestaan verknoopt was met de oorlog en de herinnering daaraan te beschrijven. Op die manier breng ik het leven van een naar Duitsland gedeporteerde dwangarbeider in beeld, evenals het leven van een Oekraïense dwangarbeidster die met een Limburger trouwde en in Limburg bleef. Ik beschrijf het leven van de familie Cox die precies op de grens leefde en er in de loop der tijd een bloeiende horecagelegenheid opzette, het leven van een bekende liedjesschrijver en dichter die de oorlog meermaals als thema nam. Deze levensverhalen zijn exemplarisch voor de veelheid aan ervaringen en conflicten die hun begin vonden in de oorlog. Ze zijn aansprekend en herkenbaar en leveren ook een model voor verdere valorisaties van dit onderzoek, in de vorm van tentoonstellingen en mediaproducties.

Sinds 2014 werk ik voor het Sociaal Historisch Centrum Limburg (SHCL) als wetenschappelijk bibliothecaris. Het was een uitgelezen plek om dit project te voltooien. De missie van dit centrum is om een *trait d'union* te vormen tussen wetenschap en samenleving, door documentatie bijeen te brengen over de regio, deze toegankelijk te maken voor leken en professionals, door te functioneren als bron voor nieuwe boeken, tentoonstellingen en andere mediaproducties en maatschappelijke initiatieven. In toenemende mate betreft het SHCL er de archiefvormers zelf bij: zo is er een tentoonstelling

in de maak over het historisch boerenleven in de grensstreken, waarbij de boerinnen die fotomateriaal aanleverden ook betrokken worden bij het maken van de tentoonstelling. Voor dit type projecten zal mijn studie een inspiratiebron zijn, alsmede een letterlijke bron wanneer het over projecten rond oorlog en herinnering gaat.

Qua valorisatie valt daarnaast te denken aan toeristische projecten. Zuid-Limburg en Belgisch Limburg kennen niet alleen lieflijke landschappen die veel wandelaars trekken, maar ook rijke tradities van historisch toerisme. Die variëren van speurtochten naar de prehistorie door de vele fossielen die nog steeds worden gevonden in het mergel tot een bloeiend oorlogstoerisme, door de aanwezigheid van vele uitgestrekte militaire begraafplaatsen, zoals de Amerikaanse Begraafplaats Margraten. Op basis van mijn studie kan een tentoonstelling worden opgezet over de oorlog en oorlogsherdenking in Roermond, Viersen en Niederkrüchten. Er kunnen routes worden uitgezet die ook buiten de herdenking om een functie kunnen hebben. Het oorlogstoerisme zou zelf kunnen evolueren, door minder geënt te blijven op een focus op de oorlogshandelingen, en meer oog kunnen krijgen voor de historische ontwikkelingen in het herdenken. De joodse geschiedenis kan er niet buiten vallen (ook al ben ik zelf helaas niet meer in staat geweest de herinneringscultuur rond en van de joodse gemeenschappen in Roermond en de grensstreek te onderzoeken). Maar ook andere elementen die buiten het binaire en antagonistische model vallen horen erbij. De meest opmerkelijke opbrengst van dit onderzoek is de lotsverbondenheid, zowel in de oorlogsjaren als daarna, van de bewoners in de grensstreek, zowel aan Limburgse als aan Duitse zijde. Dat deze gemeenschappen tot op zekere hoogte resistent zijn gebleken tegen de bittere vijandbeelden van het fascisme, dat ze hebben vastgehouden aan bestaande sociale netwerken, dat ze op cruciale momenten vriendschap en solidariteit hebben laten prevaleren boven haat en geweld, is ontroerend en stelt een voorbeeld. Dat aan beide kanten van de grens is geprobeerd ook in de zeven decennia van herdenkingscultuur met elkaar in gesprek te blijven en het samen te doen, is bijzonder. Dit lange proces van collectief streven naar begrip en vrede, dwars door de in de oorlog gecreëerde scheidslijnen heen, heb ik in beeld willen brengen in de wetenschap dat het niet alleen de grensstreken maar ook het centrum zal kunnen inspireren.

Uiteindelijk zijn de wetenschappelijke en maatschappelijke belangen van dit onderzoek twee kanten van dezelfde medaille: als promovendus heb ik gekeken naar de geschiedenis op deze specifieke vierkante kilometers om gangbare nationale theorieën enigszins te nuanceren. Als *actor* in de lokale historische arena heb ik nieuw licht willen werpen op een centraal onderwerp binnen die arena, door een nieuwe, wetenschappelijke, invalshoek te kiezen. Als werknemer van het SHCL zal ik trachten mijn onderzoek waar mogelijk te helpen valoriseren. Ik wens mijn boek een nuttige toekomst toe.